

KAPICI

Bazı İslâm-Türk devletlerinde ve özellikle Osmanlılar'da hükümdar sarayının kapılarını bekleyen görevlinin unvanı.

Özel işlerini yaparken Hz. Peygamber'in kapıda bir görevli bulundurduğu, Hulefâ-yi Râşidîn'den her birinin kapıcılarının olduğu, fakat bu görevin Emevîler döneminde Sâsânî tesiri altında müesseseleşmeye başladığı, asıl gelişmenin ise Endülüs Emevîleri ve Abbâsîler zamanında gerçekleştiği, diğer İslâm devletlerinde de bu görevi yapan kişilerin bulunduğu (bk. HÂCİB) bilinmektedir. Kelimeye Yûsuf Has Hâcib'in eserinde "kapug il başı" şeklinde rastlanır (*Kutadgu Bilig*, s. 78). Daha sonra Anadolu Selçukluları'nda hükümdar sarayının kapılarını açıp kapamakla görevli perdedarların vazifesini Osmanlılar'da saray kapıcıları devralmıştır (Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 80). Akkoyunlular'da ve Safevîler'de kapıcılar eşik ağasının, Memlûkler'de emîr-i candarın maiyetinde bulunurdu. Fâtımîler'deki sâhibü'd-dâr Osmanlı döneminin kapıcılar kethüdâsıydı. Osmanlı Devleti'nde resmî belgelerde bazan Arapça *bevvâb*, *bevvâbîn* ve Farsça çoğul şekliyle *bevvâbân* olarak geçen kapıcılar kuruluş yıllarından itibaren Edirne Sarayı'nda, İstanbul'un fethinden itibaren de Eski Saray'da, daha sonra Yeni Saray'da, Galata Sarayı'nda ve sancağa çıkan şehzadelerin saraylarında görev yapmışlardır. Yıldırım Bayezid zamanında kapıcılardan, Çelebi Mehmed zamanında ise kapıcıbaşından söz edilir.

Memlûkler'deki gibi Osmanlı Devleti'nde de kapıcıların saray muhafızlığı, teşri-fatçılık ve rîkâb-ı hümayun hizmetleri gibi çeşitli görevleri vardı. Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Hümayun ve Bâbüsselâm adıyla

la anılan birinci ve ikinci ana kapılarında nöbet tutan kapıcılar Bîrun görevlilerindendi. Üçüncü kapı olan Bâbüssaâde'nin muhafazası Enderun'a bağlı akağaların göreviydi. Ortakapı da denilen Bâbüsselâm'ı bekleyen kapıcılar daha imtiyazlı olup "bevvâbân-ı dergâh-ı âlî" unvanıyla anılırlardı. Burada her gece bir kapıcıbaşı nöbetçi kalır ve kapıcıları denetlerdi. Dîvân-ı Hümayun ve ikinci divanlarında ayak hizmetlerini kapıcılar görürdü. Bunlar cuma ve bayram selâmlıklarında padişaha refakat ederler, bayram törenlerinde tahtın karşısında ayakta dururlardı.

İstanbul'daki Eski Saray'da 1552 yılında 12 akçe yevmiyeli bir kapıcılar kethüdâsı ile bevvâbîn-i Bâb-ı Hümayun denilen otuz iki kapıcı bulunuyordu. Burada bir süre çalışan kapıcılar, yeniçeri yaya ve atlı birliklerine veya Yeni Saray kapıcılığına terfi ederlerdi. XV. yüzyılın ikinci yarısında henüz iki kısma ayrılmamış olan kapıcıların mevcudu 1478 yılına kadar elli civarındaydı. Bu tarihlerde ikiye ayrılmasından sonra kırk beş bölükten oluşan dergâh-ı âlî kapıcılarının sayısının XVII. yüzyıl başlarında 1925, Bâb-ı Hümayun kapıcılarının mevcudunun ise beş bölük halinde 417 kişi olduğu bilinmektedir (Ayn Ali, s. 93). IV. Murad zamanında 1832 olan bu sayı halefi Sultan İbrâhim döneminde yükselmiş, Bâb-ı Hümayun'dakiler ise 400'e düşmüştür. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı devrinde Ortakapı kapıcıları 1315'e, dışkapı kapıcıları 109'a indirilmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında tamamı 1962 kişiydi (*Eyyûbî Efendi Kanunnâmesi*, s. 21; Hezarfen Hüseyin Efendi, s. 96). XVIII. yüzyılın ilk yarısında bölükler kırk beşten on beşe düşürülmüş; XVII. yüzyıl ortalarında 177 kişilik beş bölük olan Bâb-ı Hümayun kapıcıları da XVIII. yüzyılda elli yedi kişilik dört bölüğe inmiştir. Her bölüğün bir bölükbaşı, kethüdâsı ve kâtibi olurdu. Kapıcılar ulûfeli idiler ve maaşlarını üç ayda bir Küçük Rûz-nâmçe Kalemî'nden alırlardı. Ayrıca bazı tayin ve tevcihlerden de gelirleri olup bunun dışında kendilerine her yıl elbise ile başta cûlûs olmak üzere çeşitli vesilelerle bahşişler verilirdi. Bölükbaşının yevmiyesi 100, kâtip ve kethüdânınki 70'er akçe idi.

Kapıcıların kapı nöbeti dışındaki başlıca görevleri, Dîvân-ı Hümayun'un toplandığı günlerde iş takip etmek için saraya gelene yol göstermek, hiç kimseyi silâhlı olarak Ortakapı'dan içeriye almamaktır. Dîvân-ı Hümayun'da birine falaka cezası verilecekse değneği sadrazamın izniyle kapı-

cılar vururdu. Padişah saray dışında iken Otâğ-ı Hümayun'un kapısında nöbet beklerme hizmetini de kapıcılar görürlerdi (BA, MD, nr. 5, s. 623). Gerek sefere çıkılırken gerekse savaş esnasında padişahın mehterhânesi saltanat sancaklarının altında nevbet çalar, bu esnada bir tarafta çavuşlar, diğer tarafta kapıcılar saf halinde dururlardı. Serdâr-ı ekremin maiyetinde bulunan dergâh-ı âlî kapıcıları savaş hakkında merkeze haber getirirlerdi (Selânikî, I, 18, 194, 334, 359; II, 449). Sarayın kapıcı ihtiyacının karşılanması devşirme sistemine dayanırdı. Daha sonraları saraydaki aşçı, helvacı, ekmekçi gibi hizmetlilerle Bostancı Ocağı'ndan, Bâb-ı Hümayun ve Eski Saray kapıcılığından terfian Bâbüsselâm kapıcılığına tayin yapılırdı (BA, MD, nr. 12, s. 464). XVII. yüzyıl başlarından itibaren kapıcıbaşı oğulları Acemî Ocağı'na alınmaya başlanmıştı (Akgündüz, IX, 152). Kapıcılar kıyafet olarak başlarına zerrînkülâh veya zerkula denilen, üzeri arkaya yatık olmayan sırmalı bir üsküf, arkalarına nîmten kürk, altlarına da kadife şalvar giyerlerdi. Taşra kazalarındaki ihtisab hizmetleri ve bazı muhîrbaşlıklar da kapıcılara tevcih edilirdi. XVII ve XVIII. yüzyıllarda rîkâb-ı hümayun ağalarından biri dış hizmete tayin edildiğinde nöbette bulunan Bâbüsselâm kapıcıları ile Bâb-ı Hümayun kapıcılarına 100'er akçe, pîşkeşçiye 150, meşaleciye 40, mataracıya 50 ve iskemlecîye 40 akçe verilirdi. Bunların dışında Eflak, Boğdan ve Erdel elçileri mûtat vergilerini getirdiklerinde kapıcılara para ve çeşitli hediyeler sunarlardı. Bayramlarda Dîvân-ı Hümayun üyeleri de "ıydiyye" adı altında bahşiş verirlerdi. Celâlzâde Kanunnâmesi'nde beyler seferde iken ordu resminin tamamının, ordu İstanbul, Edirne ve Bursa'da iken bunun yarısının kapıcıbaşılara ait olduğu belirtilir. Şehzadeler sancağa çıktığında kapıcılar 10.000, şehzade lalâlığında ise 600 akçe pay alırlardı (a.g.e., VII, 245, 246, 300). Kapıcıların başbölükbaşı divan toplantılarında kapı arasında beklerdi. XVI. yüzyıl ortalarında kapıcılardan timara çıkanlara yıllık geliri 15.000 akçe olan dirlik verilirdi. Tayin ve tevcihleri başkapıcıbaşının arzıyla gerçekleşirdi. Taşrada görev yapan şehzadelerin yanındaki kapıcıbaşı ve kapıcılarla diğer hizmet erbabının merkezden tayinine özen gösterilirdi.

Kapıcılar Kethüdâsı. Kapıcıların en büyük âmiri, belgelerde "kethüdâ-i bevvâbîn-i şehriyârî" şeklinde geçen kapıcılar kethüdâsıdır. Eşik ağasının Osmanlı-

Kapıcıbaşı

lar'daki muadili olan kapıcılar kethüdâsı (Şem'dânîzâde, I, 59) padişahla sadrazam arasındaki görüşmelerde hazır bulunur ve aracı olur, telhisleri götürür, cevabı yine yerine ulaştırırdı. Yabancı gözlemci ve araştırmacılar kendisinden saray müşiri veya saray nâzırı diye bahsederler (Hammer, III, 230). Fâtih Sultan Mehmed'in *Kânunnâme-i Âl-i Osman*'ında saray hizmetlisi olarak geçen ve rütbe bakımından çavuşbaşı ile cebeci başı arasında bulunan kapıcılar kethüdâsı, Dîvân-ı Hümâyûn toplantılarına gelen vezirleri çavuşbaşıyla beraber karşılayan, dava için gelenleri Bâb-ı Hümâyûn'dan içeri alan ve yetkili divan üyeleriyle görüştüren bir kimse olarak nitelenir. Genellikle Enderun görevlilerinden terfian tayin edilen kapıcılar kethüdâsı, kapı ağası vasıtasıyla padişah'tan aldığı emri vezîriâzama ve divan üyelerine ulaştırırdı. Aynı zamanda Dîvân-ı Hümâyûn'un düzeninden sorumlu olup bu hizmetleri sırasında elinde gümüş asâ bulundururdu. Bayram ve cuma selâmlıklarında, kılıç alaylarında halkın şikâyet dilekçelerini toplayıp (D'Ohsson, VII, 17) padişaha ve gereği yapılmak üzere onun adına sadrazama sunardı. Dîvân-ı Hümâyûn'da vezîriâzamanın önünde şikâyet dilekçelerini okuyanlardan biri de kapıcılar kethüdâsı idi (İpşirli, sy. 14 [1994], s. 16). Görevden alınan vezîriâzamlardan mührü alır, yeni tayin edilene de eğer taşrada ise yanında bir miktar kapıcı ile yine kethüdâ teslim ederdi. Arza girişlerde divan üyelerine yol gösterirdi. Divan toplantılarından sonra yenilen yemeğin hazırlanıp dağıtılmasına çavuşbaşı ile birlikte nezaret eder, kâtibiyile beraber kazaskerlerin sofrasından kalkan yemeği yerd. Gerektiğinde Anadolu'dan asker tedarikiyle de görevlendirilen kapıcılar kethüdâsı Kırım hanlarının tayinini tebliğ eder ve hanı sefere davet için nakit ve çeşitli hediyelerle Kırım'a giderdi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 20). Taşrada bulunan vezîriâzamların siyaseten katlini, yanında kapıcı ve cellâtlarla birlikte çok defa kapıcılar kethüdâsı gerçekleştirdi. Nitekim Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın katliyle kapıcılar kethüdâsı Kazzazzâde Ahmed Ağa görevlendirilmişti (a.g.e., s. 167). Kapıcılar kethüdâsının yevmiesi XVII. yüzyıl sonlarında 60 akçe iken daha sonra artmıştır. Bu maaş dışında kendisine ayrıca yıllık Şam avârızı gelirlerinden 7000 kuruş veriliirdi.

Kapıcılar kethüdâsı mîrâhurluğa, silâhdarlığa, sadâret kaymakamlığına veya

başbâki kulluğuna tayin edilebilir ve yerine çaşnigir, şehremini, şatır, mîrâhur-ı sâni veya Has Oda ağalarından biri getirilebilirdi (Selânikî, I, 220; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 173, 281). Mesai arkadaşları çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı arasında bazan görev değişikliği olur, bu iki görevli birbirinin yerine tayin edilebilirdi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 540, 715). Dîvân-ı Hümâyûn'daki görevleri dışında kapıcılar kethüdâsı padişahın rikâb-ı hümâyûn hizmetinde bulunur, binîşlerde ona hizmet ederdi. Lutfi Paşa, kapıcılar kethüdâsının devlet sırlarına vâkıf olması sebebiyle bir yere gitmesini uygun bulmaz (*Âsafnâme*, s. 78). Bazan vekâleten tayin edilebilen kapıcılar kethüdâsı ile çavuşbaşının teşrifatla ilgili görevleri tedricen Teşrifat Kalemî'nde toplanmıştır. Bâbiâli'nin teşekkülünden sonra kapıcılar kethüdâsına burada bir büro tahsis edilmiştir. Kapıcılar kethüdâlığının yerini XIX. yüzyılda mâbeyn başkîtabeti almıştır.

Kapıcıbaşılar. Kapıcılar kethüdâsının divan ve rikâb-ı hümâyûn hizmetlerindeki yoğun meşguliyetleri yüzünden kapıcıların tayin, terfi ve emeklilik işleri ikinci büyük âmirleri olan kapıcıbaşı tarafından yapıldı. Kendisi de kapıcıbaşılık yapan Lutfi Paşa kapıcıbaşının özengi ağalarından olduğunu belirtir (a.g.e., s. 18).

Bâb-ı Hümâyûn ve dergâh-ı âli kapıcıbaşılarının sayısı Fâtih Sultan Mehmed devrinde tek olup bunun teşrifattaki yeri mîrâlem ile mîrâhur-ı ewel arasında idi. Kapıcı bölükleri çoğaldıkça bunların da sayısı artmış ve içlerinden en kıdemlisi başkapıcıbaşı olmuştur. Bunun altında ikinci ve daha küçük rütbeli kapıcıbaşılar vardı. Kapıcıbaşı sayısı XVI. yüzyıl ortalarında dörde, aynı yüzyıl sonlarında ona, XVIII. yüzyılın ilk yarısında altmışa, sonlarında ise 150'ye (D'Ohsson, VII, 18) yükselmiştir. III. Murad döneminde yirmi bir olan kapıcıbaşı sayısı (Selânikî, II, 853), I. Ahmed zamanında ona düşmüştür. Önceleri kapıcılıktan, müteferrikalıktan, silâhdarlıktan, çakırcıbaşılıktan, bazı Enderun ağalıklarından ve bostancıbaşılıktan yapılan kapıcıbaşı tayinleri, devşirme sisteminin bozulmasından sonra ağırlıklı olarak paşa ve ümerâ oğullarına inhisar etmiştir. Kapıcıbaşılar görev esnasında başlarına mücevveze, sırtlarına serâsere kaplı samur kürk veya muvahhidî atlas giyerler (a.g.e., IV, 552) ve ellerinde gümüş asâ taşırlandı. Dîvân-ı Hümâyûn'un toplandığı günlerde kapıcıbaşılar eski divanhâne ile Bâbüssaâde arasındaki sekide bulunurlar, aralarından ikisi resmî

kiyafetiyle divanhâne kapısında hizmet eder, bayram tebriklerinde ise padişahın tahtının karşısında dururdu. Kılıç alaylarında kapıcılar kethüdâsı ve kapıcıbaşılar karadan Eyüp Camii'ne giderler ve burada deniz yoluyla gelecek padişahı beklerlerdi. Hükümdarın Arz Odası'nda elçi kabulü töreninde yine iki kapıcıbaşı elçinin koltuklarına girip kendisini huzura çıkarır ve yer öptürürdü. Taşrada görevli vezirlere ve beylerbeyilere gönderilen önemli fermanları ve ölüm emri gibi gizli emirleri kapıcıbaşılar götürürlerdi (BA, MD, nr. 3, s. 132, 176; nr. 6, s. 450, 481). Padişah camiye çıktığında ve mevlid alaylarında ellerinde asâlarla kapıcıbaşılarının bir kısmı da hazır bulunurdu. Kapıcıbaşılar diplomatik görevler için yabancı ülkelere elçi olarak da gönderilirdi.

Kapıcıbaşılarının yevmiesi XVII. yüzyıl ortalarına kadar 150 akçe idi. Ayrıca bazı muhızırbaşlıkların, yani şer'î mahkeme mübâşirliklerinin aidatları kapıcıbaşılara aitti. Kapıcıbaşılar bunu iltizama verilerdi. Eflak, Boğdan ve Erdel'de yönetici değişikliklerinde görev alırlar, bu münasebetle kendilerine yeni kral ve voyvodalar tarafından bol hediye ve bahşış veriliirdi. Beylerbeyi tayinlerinin de kapıcıbaşılar tarafından tebliğ edildiği bilinmektedir. Vergi toplamak, orduya erzak ve para götürmek, nefir-î âm, teftiş ve mübâşirlik, surre eminliği hizmetlerinde bulunmak diğer görevleri arasında sayılabilir. Dış hizmete çıktıklarında Kanûnî Sultan Süleyman devrinde 400.000 akçelik has verilen kapıcıbaşılara XVI. yüzyıl sonlarında arpalık olarak 19.000 akçelik timar veriliirdi. Kapıcıbaşılar dış hizmete genellikle sancak beyi, bazan da eyalet valisi, hatta vezir olarak (*İsâzâde Târîhi*, s. 46) çıkarlardı (Akgündüz, III, 369, 370). Hezarfen, XVII. yüzyıl ortalarında 450.000 akçelik has ile sancağa çıktıklarını belirtir (*Telhîsü'l-beyân*, s. 115). Kapıcıbaşılıktan yeniçeri ağalığına, mîrâhurluğa, silâhdarlığa, kapıcılar kethüdâlığına, baruthâne nâzirliğine ve matbah eminliğine tayin yapılabiliirdi.

Kapıcılar kethüdâlığı (Şem'dânîzâde, I, 87, 89) ve kapıcıbaşılık son yüzyıllarda rütbe veya pâyeye olarak da verilmeye başlanmış, hatta bazı âyanlara bile tevcih edilmiştir. II. Mahmud tarafından 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından merkezde ve taşrada sadece otuz kapıcıbaşı bırakılmış, diğerleri 300'er kuruş maaşla emekliye sevk edilmiştir. Bırakılan otuz kapıcıbaşının resmî kıyafetleriyle törenlerde istihdam edilmeleri ka-

rarlaştırılmıştır. 1840 yılında sayıları kırka yükseltile kapıcıbaşılar, "serbevâbîn-i rikâb-ı hümâyûn-ı mülûkâne" unvanıyla mîrâhurluğa bağlanmıştır. Böylece rikâb-ı hümâyûn ve dergâh-ı âlî unvanlarıyla kapıcıbaşılık ikiye ayrılmıştır. Daha imtiyazlı olan rikâb hizmetindekiler nöbetleşe olarak cuma ve bayram selâmlıkları ile diğer resmî günlerde istihdam edilmiştir. Vak'anüvis Ahmed Lutfi Efendi dergâh-ı âlî kapıcıbaşılarının isimlerini liste halinde vermiştir (*Târih*, V, 32-34). Yine aynı tarihçi, bir süre önce emekliye ayrılan kapıcıbaşılarının fakru zaruret içine düştüklerini belirtmektedir (*a.g.e.*, III, 165). 1851 yılında kapıcıbaşılığın derecesi yeniden belirlenmiştir. Mülkî rütbeler arasında önemli yeri olan kapıcıbaşılık 1908'de kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, s. 99, 108, 132, 176, 194; nr. 4, s. 56; nr. 5, s. 120, 623, 650; nr. 6, s. 27, 28, 29, 52, 318, 444, 450, 481, 611, 654; nr. 12, s. 334, 464; nr. 90, s. 123, 287, 289; BA, Cevdet-Saray, nr. 329, 2742, 2745; Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* (nşr. Reşit Rahmeti Arat), Ankara 1959, tür.yer.; *Fatih'in Teşkilât Kânunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi* (nşr. Abdülkadir Özcan, TD, sy. 33 [1982] içinde), s. 31, 32, 35, 42; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kânunnâmeleri*, İstanbul 1991-96, III, 135, 136, 369, 370; IV, 265, 542, 552, 587; VII, 24, 245, 246, 249, 300; VIII, 138, 139; IX, 100, 152; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân* (nşr. F. Giese – haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 136; Lutfi Paşa, *Âsafnâme* (nşr. Mübahat Kütükoğlu, Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 18, 21, 78; Âli Mustafa, *Mevâidü'n-nefâis fî kavâidü'l-mecâlis* (nşr. Mehmet Şeker), Ankara 1997, s. 276, 282-283; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I-II, bk. İndeks; Ayn Ali, *Risâle-i Vazîfehorân*, s. 93; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s. 4, 6, 25; *Kitâb-ı Mesâlihü'l-müslimîn ve menâfilü'l-mu'minîn* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1980, s. 109-110, 111, 112, 113; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 27, 41, 121; *Eyyûbî Efendi Kânunnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 21, 29, 33, 56; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî Kavânin-i Âl-i Osman* (haz. Sevim İlgiürel), Ankara 1998, bk. İndeks; Tevkîf Abdurrahman Paşa, *Kânunnâme* (MTM, I/3 [1331] içinde), s. 9, 10, 13; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, bk. İndeks; *İsâzâde Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, s. 24, 27, 29, 43, 46, 168, 188, 228; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 59, 87, 89, 124, 167, 179; II/A, s. 11, 15, 47, 71, 75, 82, 89, 106, 119, 120; III, 39, 45; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 17, 18-19; Vâsîf, *Târih* (İlgürel), s. 172, 206, 283, 300, 329, 352, 366, 392; *Teşrifât-ı Kadime*, s. 15, 17, 80, 91; Hammer (Atâ Bey), III, 230; Lutfi, *Târih*, III, 165; V, 32-34; IX, 53, 63, 68, 191; X, 45; XIII, 48; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 80, 275, 358; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, bk. İndeks; a.mlf., "Kapıcı", *İA*, VI, 201-202; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler*, Tel-

hisler (1597-1607), İstanbul 1970, s. 28, 38, 46, 55, 90, 115, 119; J. B. Tavernier, *Topkapı Sarayında Yaşam* (trc. Perran Üstündağ), İstanbul 1984, s. 32-33; R. F. Kreutel, *Haniwaldanus Anonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Velî* (trc. Necdet Öztürk), İstanbul 1997, s. 9, 20, 66; Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânin-i Osmânî ve Râbita-i Âsitâne", *TED*, sy. 14 (1994), s. 15, 16, 17, 19, 22; Pakalın, I, 212-213; II, 167-171; R. Mantaran, "Kapıdji", *EI²* (Fr.), IV, 590-591; Abdülkadir Özcan, "Eşik Ağası", *DİA*, XI, 462-463.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

KAPIKULU

Osmanlı Devleti'nin
merkez kuvvetlerini teşkil eden
maaşlı askerlerin genel adı.

Osmanlılar'da doğrudan padişaha bağlı olarak sarayda görevli maaşlı askerî zümreler için bu vasıflarını belirtmek üzere kullanılan **kapıkulu** terimi zamanla varlıklı veya nüfuz sahibi kimselerin hizmetinde bulunanları da ifade etmiştir. Askerî mânada kapıkulu İslâm devletlerindeki hassa askerî teşkilâtını karşılamakta. İslâm Türk devletlerinden Karahanlılar, Gazneliler, Hârizmşahlr, Selçuklular, Eyyûbiler ve Moğollar'da hassa askerî teşkilâtı bulunmakta olup bunların kaynağını genellikle savaş esirleri veya köleler oluşturmuştur.

Osmanlılar'da hassa askerleri kapıkulu ocakları adı altında çeşitli sınıflara ayrılmıştır. Bunlar önceleri pençik kanununa göre alınan savaş esirlerinden seçilirken daha sonra devşirme kanununa göre toplanan Osmanlı tebaası gayri müslim çocuklarından teşkil edilmiştir. Bazan "kul taifesi" olarak da anılan bu birlikler esas olarak merkezde bulunurlar, sefer esnasında ve ordugâhta padişahı ve otağını muhafaza ederlerdi.

Kapıkulu askerleri yaya ve atlı olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştı. Yayalar kendi aralarından acemi, yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacısı, humbaracı ve lağımıcı adları altında yedi oaktan oluşmaktaydı. Bazı kaynaklarda top arabacıları, lağımıcı ve humbaracı ocaklarından söz edilmekte, buna karşılık sakaların adı geçmekte (Marsigli, s. 70, 72, 89), bazılarında ise sadece lağımıcılara yer verilmemektedir (Ahmed Cevâd, s. 3). Bir kısım kaynaklarda humbaracılar ve lağımıcılarla birlikte sakalardan da söz edilmektedir (Mahmud Şevket Paşa, s. 6).

Erleri acemi oğlanı adıyla anılan Acemi Ocağı bazı kaynaklarda kapıkulu ocakları

arasında geçmemekle birlikte başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere diğer kapıkulu ocaklarına asker yetiştirmekteydi. Yeniçeriler kapıkulu ocaklarının ilk kurulan kısmı, en kalabalık ve en nüfuzlu askerleriydi. XV. yüzyıldan itibaren Hacı Bektaş-ı Velî'ye nisbetle Bektaşî Ocağı adıyla da anılan Yeniçeri Ocağı cemaat ortaları, sekban ve ağa bölükleri diye üç kısma, bunlar da kendi içlerinde çeşitli birliklere ayrılırdı. Cebeci Ocağı'nın mensupları olan cebecilerin başlıca görevi yeniçerilere silâh temin etmek, bu silâhların bakım ve muhafazasını yapmaktı. Topçu Ocağı'nda çeşitli ebatta güller atabilen irili ufaklı toplar imal edilir ve bunlar üzerinde eğitim yapılırdı. Top imal eden ve kullanan diye iki sınıfa ayrılan topçuların da kaynağı Acemi Ocağı idi. Top Arabacıları Ocağı, büyük topların naklinde kullanılan arabaların imal edildiği ve bakımının yapıldığı yaya kapıkulu ocağıydı. Küçük ve fazla ağır olmayan toplar katır ve deve sırtında taşınır, top nakli mümkün olmayan yerlerde ise seyyar top dökümhaneleri kurularak buralarda toplar ve güller dökülürdü. Top arabası imalâthanesi İstanbul'da Tophane'de, arabacıların kışları Şehremini, arabaları çeken hayvanların ahırları ise Ahırkapı semtlerindeydi. Bir tür el bombası imal edicileri ve kullanicıları olan humbaracılar önceleri cebeci ve topçu ocaklarına bağlı iken İstanbul'un fethinden sonra müstakil hale getirilmişlerdi. Humbaracıların merkezde bulunanları ulûfeli, taşradakiler ise dirlikli idi (bk. HUMBARACI). Yaya kapıkulu ocaklarından olan Lağımıcı Ocağı'nın askerleri özellikle kale muhasaralarında toprak altında tüneller açarak buralara yerleştirdikleri patlayıcı maddelerle fetihleri kolaylaştırılırdı. Cebecibaşıya bağlı olan ulûfeli lağımıcılar merkezde, lağımıcıbaşıya bağlı dirlikli lağımıcılar taşrada bulunurdu.

Atlı kapıkulu ocakları sipah, silâhdar, ulûfeci ve gurebâ bölüklerinden teşekkül eder, bunlardan ulûfeci ve gurebâ bölükleri sağ ve sol diye ayrıca ikiye ayrılırdı. Atlı merkez kuvvetlerinden ilk teşkil edilen silâhdar bölüğü olup sipah bölüğü Fâtih Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur. Daha sonra sağ ve sol ulûfecilerle sağ ve sol gariplerin de ilâvesiyle süvari kapıkulu ocaklarının sayısı altıya çıkmıştır. Marsigli çavuşları da kapıkulu süvarileri arasında zikretmektedir (*Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Vaziyeti*, s. 70, 100). Tımarlı sipahilerden ayırmak için kapıkulu süvarilerine altı bölük adı veril-